

Din üstünden syýasatyň kökleri

Category: Kitapcy,Nukdaýnazar,Sözler,Taryhy makalalar,Taryhy şahslar

написано kitapcy | 25 января, 2025

Din üstünden syýasatyň kökleri DIN ÜSTÜNDEN SYÝASATYŇ KÖKLERİ

Şu gün ýazmaly temamy indiki hepdä goýanym üçin ötünç soraýaryn. Sebäp, gelen elektron hatlara göz aýlap, birküç meselä degip geçmeli bolýaryn. «Nämüçin arap syýasy taryhy boýunça ýazýarsyñz, ol dawalaryň bize nä geregi bar, bizi gyzyklandyranol» diýen ýaly nägilelikler gelýär. Haýış edýän, ilki şu hakykaty göreliň: Hawa, biz türk halky, özümize mahsus medeniýetimiz bar. Emma bu medeniýetiň bir şahasy-da yslam, şoň üçinem musulmançylygyň şekillendiren medeniýetiniň içinde ýasaýarys. Gürrüňi edilýän döwürde emele gelen ähli fraksiýalar musulman ýurtlaryň musulmançylyk düşünjesini kesitleýsi ýaly, biziňem medeni köpdürlilikimize şert döredipdir. Irki döwür musulmanlaryň özara dawalary syýasy taryh bolmakdan çykypdyr, ygtykatlaşdyrlyp ýa-da ygtykadyň kesitleýjisine öwrülipdir. Şu ýerde bir zady aýratyn belläp geçmek gerek: göręs Hudaýa ynanýanlar bilen ynanmaýanlaryň arasında däl-de, hernäçe diniň dürlü-dürlü düşündirişleriniň netijeleri ýaly bolup görünse-de, ahyrsoňunda agalyk ediji güýçler bilen ezilenleriň, haky iýlenleriň arasyndaky dawanyň gürrüňi gidýär. Ygtykady-amaly mezhepler bu syýasy taryhyň önümidiř ýa-da dowamydyr. Galyberse-de, syýasy yslamyň taryhy köklerini bilmezden din-syýasat boýunça berilen her bir düşündiriş suw gysymlan ýalydyr. Yslam mezhepleri boýunça hünärmən professor Sönmez Kutlynyň aýdan şu sözleri diýseň

möhümdir:

«Sünni syýasy düşünjesi Kur'an aýatlaryndan ugur alyp däl-de, pygambarberden soñ bolup geçen taryhy-syýasy tejribelerden ugur alyp düzülipdir. Halyflaryň artykmaçlyk gezegi, döwlet ýolbaşçysy boljak kişiden talap edilýän ukyp-basarnyklar, jogapkärçilikleri we häkimiýete geliş taktikalary, ideal we altyn eýýam hökmünde kabul edilen ilkinji dört halyf döwrüniň durmuşa geçirilen işlerinden ugur alyp, kesgitlenipdir. Yagny, bolup öñ geçen zatlar ýene bolaýmaly zat ýaly ideallaşdyrylypdyr. Taryhyň belli bir müddeti dini taýdan many çaylyp, faktiki ýagdaý bolmakdan çykarlypdyr we gymmatlyk terezisine öwrülipdir. Sonuň üçinem sünni syýasat düşünjesi yslam jemgyýetleriniň ähli döwürlerinde ýörgünlü bolup biljek teoriýa bolman, has beter muslimanlaryň geçmişde başdan geçiren we köpçülük tarapyndan tassyklanan syýasy tejribäniň alamatydyr. Has soňra by pikirler syýasy ulgamdan ynanç ulgamyna aralaşyp, dini ýa-da kelamy (teologik) taýdan kanunylaşdyrylmaga jan edilipdir».

Sönmez Kutlu makalasynda («Ehli-Sünnet syýasy düşünjesiniň dini esaslarynyň derñelmegi»): «Ehli-Sünnetiň syýasy düşünjesiniň emele gelmeginde adalatyň berjaý edilşinden we zulmuň aradan aýrylmagyndan zyýat, gara güýç häkimiýetde we howpsuzlyk merkezinde rol oýnapdyr. Sol sebäpli zalym-da bolsa, pasyk-da bolsa, häkimiýet başında oturanlara ytagat etmek ündelipdir, gozgalaň turuzmak gadagan edilipdir» diýýär hem-de şu jan alyjy kesitlemäni berýär: «Bu ýagdaý taryhyň dürlü döwürlerinde has adyl syýasy we sosial düzgün talaplarynyň, adalatyň tarapyny tutup öñe çykmaga döwtalap hereketleriň ýoluna böwet basypdyr».

• SERETMESEŇ GÖRÜBİLMERSIŇ

Görlüşi ýaly, bolup geçenleri sosiologik we taryhy nukdaýnazardan derñemesek, biziň häzirki günlerimize-de geçen din-syýasat meselelerini we diniň adyndan orta atylan pikirleri çözmekde kynçylyk çekeris. Demokratiýa, dünýewilik, deňlik, azatlyk, watandaşlyk, adam hukuklary ýaly häli-häzirlerem özleşdirip bilmedik syýasy musliman aňyýetiň sözde diniň adyndan orta atan argumentleriniň çeşmesi-de şol döwürde bolup geçen haý-haýly wakalardan gözbaş alyp gaýdýar. Günbatar medeniýetini aňlamak üçin Antik Gresiýa we hristianlyga

dolanmak hökmany şert bolşy ýaly, türk medeniýetini çözmek üçinem taryhy kökleri yzarlamaq hökmany şertdir. Yeri gelende aýdaýyn: Türk düşünje taryhynyň üç uly öwrülişik sepgidi bar. Birinjisi, atly çarwa ýa-da göçüp-gonup ýoren sähraýy türk medeniýetine Uzak Gündogaryň ýetiren täsiri (b.e.önüki 6000-nji ýyllar). Ikinjisi, türkleriň yslam bilen tanyşmagy we eriş-argaç bolmagy (IX-X asyrlar). Üçüncüjisi-de (XVIII asyr) Günbatar bilen garşylaşmagydyr. Şonuň üçinem türk medeniýetine dogry analiz bermek üçin Uzak Gündogar, Ýakyn Gündogar, Günbatar medeniýetleriniň köklerini gowy bilmek gerek. Emma Ýakyn Gündogar we yslam medeniýetiniň tapawutlandyryjy tarapy biziň ynanç sistemamyzy hem-de medeniýetimizi kesgitlänligindedir.

Uzyn geipiň gysgasy, görmek için seretmeli bolýar. Medeniýetiň mitleri bir jemgyýetiň arhetipleridir. Jemgyýetler bu arhetipleri dowamly orta atyp, özlerini gözden geçirýärler. Günbatarly biri Renessansy we Gadymy Gresiýanyň arasyndaky baglanşygy şular ýaly okaýar. Katolik protestant hereketi Injile dolanyp barma hereketidir, edil bizdäki tejdit we ihýa (täzeleneňme hereketleri) köklere dolanyp barmaga bolan girişmelerdir. Medeniýetler özlerini derňäp durmasa, düşünje petiklener. Ýa-ha taryh, taryhy şahslar, wakalar mukaddesleşdiriler, ýa-da sapak alynmandygy üçin taryh gaýtalanar durar. Serediň, XXI asyrda ýaşap ýörüs, emma häzirem jemöýleriniň (alawy dini ojaklary) ýakylmagynyň gürrüñini edýärис. Şeýle násag, göýdük aňlary kimler, nädip, nämüçün döredibildi? Alawy-sünni bölünsiginiň düýbünde haýsy parametrler ýatyr? Medeniýetiň genetiki kodlaryna aralaşmazdan owal bulary analizlemek mümkün däl. Türk intelligensiýasynyň şu günüň problemalaryna çözgüt tapyp bilmezliginiň aňyrsynda köp sanly sebäp tapsa bolar, emma taryhyndan we yslamdan öňki dört müň ýyllyk taryhy köklerinden üzňeleşdirilmegi iň wawwaly problemadyr.

Aýşe SUJU.

«SÖZCÜ» gazeti, 08.08.2022 ý. Taryhy makalalar